

DEN NATIONALE SCENE

HOVEDSCENEN

DEN POETISKE RAPTUS

AV ERNST BRUUN OLSEN

LILLE SCENE

Henrik og Pernille

AV LUDVIG HOLBERG

premiere Tidsskrift for DEN NATIONALE SCENE nr. 4—5 — 1980.

Ansvarlig utgiver: Sven Henning. Redaksjon: Kirsten Broch, Gunnar Staalesen. Redaksjonens adresse: Postboks 78, 5001 Bergen. Grafisk utforming: Ervaco Bergen A.s. Sats: Sats & Montasje. Trykk: A/S John Grieg. Fotos: Trygve Schönfelder.

Holbergs liv i årstall

1684

Ludvig Holberg blir født i Bergen, som den yngste av tolv søsken.

1702

Studenteksamen i København.

1704

Første utenlandsreise — til Nederland.

1706

Annen utenlandsreise — til England.

1708

Tredje utenlandsreise — til Tyskland.

1714

Fjerde utenlandsreise — til Paris.

1717

Professor i metafysikk ved København Universitet.

1720

Professor i latin.

1722

Teatret i Lille Grønnegade åpner og i en «poetisk raptus» leverer Holberg fem komedier til teatret dette året.

1723

Holberg leverer ti nye komedier til teatret.

1727

Teatret må stenge, og Holberg vier seg sitt historiske forfatterskap.

1730

Professorat i historie.

1748

Teatret i Lille Grønnegade åpnes igjen og spiller seks nye komedier av Holberg.

1754

Holberg dør, etter å ha vært plaget av sykdom og tungsinn de siste årene av sitt liv.

Holbergs «poetiske raptus»

Skuespillet «Den poetiske raptus» handler om hvordan det skjedde at bergenseren Ludvig Holberg, professor i København, populærfilosof, historiker, polemiker og satiriker, i løpet av en ganske kort periode skrev tilsammen 26 komedier — komedier som, iallfall de beste av dem, spilles den dag i dag.

Mange har undret seg over denne produktiviteten, men den er egentlig ikke enestående i Holbergs samlede produksjon. Han etterlot seg et stort antall verker, epistler, heltedikt og epigrammer, en roman på latin og altså et antall komedier som foruten de første 26 også omfatter de seks han skrev etter at teatret ble åpnet igjen i 1748.

Det var i en tilstand av besettelse at Ludvig Holberg skrev sine komedier, og det kan man ofte merke på dem. Det meste skjer i et forrykende tempo, personene er skissert opp med raske trekk, de komiske situasjonene følger tett oppå hverandre, og det kan ofte boble over av muntre innfall. Stykkene kan bære preg av et lykkelig og fruktbart hastverk, en diktergalskap. Holberg kalte det selv for sin «poetiske raptus», som synes å være en treffende betegnelse. Satirikeren (og dermed også den mulige komedieforfatteren) kunne man allerede se i forfatteren av det komiske heltediktet «Peder Paars» (1719—20) — og det var på grunnlag av dette verket Holberg fikk en henvendelse fra de ansvarlige for opprettelsen av Den danske Skueplads i 1722: Kunne han tenke seg å skrive en original dansk komedie til åpningen av teatret? Det kunne han. Teatret ble åpnet med en oppsetning av Molières «Den gjerrige» og, to dager etterpå, «Den politiske Kandestøber». Men dermed hadde også teaterfolkene satt «den poetiske raptus» i gang for fullt, og den lot seg ikke stanse. Allerede det første året spilte Den danske Skueplads fem Holberg-komedier, og året

etterpå (1723) leverte han ytterligere ti komedier til teatret.

Det var et sant skjær av inspirasjonens galskap over Holbergs komediediktning, for egentlig sømmet det seg slett ikke for en professor å skrive teaterkomedier, og dessuten fikk han aldri noe honorar. Inntektene fra komediene kom først når de ble trykket i bøker og utgitt. Det er derfor typisk at Holbergs navn aldri er å finne på noen teaterplakat fra denne tiden. Det spilte egentlig ingen rolle hvem som hadde skrevet komediene, bare de var morsomme og folk likte dem.

Og «folk» — det var ikke lenger bare overklassen og adelen. Den danske Skueplads og Holberg flyttet for alvor dansk teater fra de celebre hoff-forestillingene og «ut på gaten». Et nytt teaterpublikum så dagens lys i Danmark, og all moderne dansk og norsk litteratur kan med trygghet sies å begynne med Ludvig Holberg og hans lykksalige poetiske raptus.

Ludvig Holberg er ikke tragiker. Hans komedier er en fest. Men... Når vanviddet lyser i dem og moralen bliver afmektig, bliver deres latter farlig og deres drama — hvori naturen gør seg lystig over ånden — uten ende.
(Jens Kruuse: «Holbergs Maske».)

Ludvig Holberg fra Bergen, p.t. København

En «Student blev sendt op til Holberg for at bede ham overvære en Studenteropførelse af Maskeraden. Holberg gav ikke noget bestemt Løfte; men under Opførelsen rejste en Mand sig op blandt Publikum og raabte: «Afsted med jer, I Skabhalse. Jeg relegerer jer alle fra Universitetet». Skuespillerne opdagede nu, at det var Holberg, og «Henrik» svarede fra Scenen: «Saa andrager vi ogsaa om, at Professoren maa blive relegeret». Da brast Holberg i Latter og sagde: «Det er en brav Karl, der ikke lader sig forbløffe, men til Skuespiller duer Han ikke».

(Carl Behrens:
Holberganekdoter, 1936)

LUDVIG HOLBERG (1684—1754) var født og oppvokst i Bergen, og selv om han størsteparten av sitt liv bodde og virket i København, så er det mange som mener å spore den evige bergenseren i ham. Gjennom mange år ble Den Nationale Scene i Bergen regnet som det fremste norske Holbergteatret, og mange av hans komedier har fått en forfriskende fornyelse når de er blitt presentert på bergensk tungemål. Men samtidig er de vittige og satiriske menneskeskildringene Holberg gir i sine komedier så allmennmenneskelige og typiske at hans stykker ville kunne spilles hvor som helst i verden — og kjennes igjen av publikum. Da den danske filmmannen Henrik Stangerup for noen år siden filmet «Erasmus Montanus», la han handlingen til Brasil. Og det er unektelig et stykke fra Bergen til Rio de Janeiro. Når «Den poetiske raptus» nå settes opp i Bergen, med dansk instruktør og scenograf, kan det trygt sies at Holberg vender tilbake fra Danmark til Bergen, som han i sin tid ble «utlånt» fra. Kanskje det snart er på tide å avblåse den evige feiden med Danmark om hvem Holberg egentlig tilhører? Og heller bare slå fast at han **var** fra Bergen, han **arbeidet** i København, men i realiteten så tilhører han oss alle?

GS.

Teatret i Lille Grønnegade

Vinhandler Etienne Capion fikk i 1720 kongelig privilegium av Frederik den 4. til å spille teater i København. Dette var begynnelsen til det mirakel som fant sted et par år senere — nemlig opprettelsen av teatret i Lille Grønnegade. Dette satte Capion i en særstilling innen Københavns underholdningsverden: alle komedianter måtte ha hans tillatelse for å agere, men han måtte innstå for at skuespillerne var dyktige, hadde et plettfritt rykte, og «som med deres Spil menige Mand kan fornøje». Krig, pest og dyrtid hadde satt en stopper for livsutfoldelse, Københavns borgere var leie av krig og uro, og deres nasjonale bevissthet var styrket i og med seieren over Sverige. Den billigste

fornøyelsen den jevne mann hadde var å drikke seg full på nærmeste kro. I København satt også et forlystelsessykt hoff med et sterkt behov for nye underholdningstilbud, noe som førte til at kongen ga den veletablerte franske trupp og dens mangeårige leder, René Montaignu, løpepass. Ved Københavns universitet satt en ikke helt ung professor i metafysikk som følte en slik brennende trang til å skrive underholdende dramatik og som jo viste seg å ha et formidabelt dramatisk talent. Capion, Montaignu og Holberg var trekløveret som bygget opp den første nasjonale scene i Danmark. Capions teaterhus sto ferdig i 1721 og i begynnelsen av 1722 åpnet han, godt

Omtrent slik tenker man seg at Lille Grønnegade-teatret så ut i teatersalongen. Legg merke til de unge lapsene som har inntatt publikumsplassene oppe på selve scenen.

hjulpet av de franske skuespillerne med Montaigne i spissen. Forestillingene ble imidlertid spilt på tysk og fransk og var derfor lite tilgjengelige for den jevne mann. Capions ledelse av teatret ble kort, hans privilegium ble overtatt av Montaigne som ville spille komedie på dansk. 23. sept. 1722 åpnet Montaigne med Molières «Den gjerrige» i dansk oversettelse og allerede få dager senere ble Holbergs «Den politiske Kandestøber» spilt. Fra dette øyeblikk var det Ludvig Holbergs komedier som dominerte på teatrets spilleplan.

Opptakten kunne ikke ha vært bedre og Holberg forteller selv i sine «Levnedsbrev» at åpningsforestillingen ble mottatt med stort bifall og det var svært mange som ikke slapp inn til forestillingene de første dagene. Teaterledelsen kunne glede seg over fulle hus, det ble «på mote» å gå i teatret, tiden var moden for en nasjonal scene og med en satireskrivende universitetsprofessor som var kommet inn i en «poetisk raptus», så fremtiden lovende ut for teatret.

Hva de agerende skuespillerne angår var det smått med teatererfaring for svært mange av dem. Det var flere teologiske studenter blant det første danske teaters personale. Tidens oppfatning av scenekunsten og dens utøvere gjorde at universitetsprofessorene stilte seg negative til studenter som var så dristige «at agere på Teatro». Universitetet var jo på denne tiden utelukkende en presteskole som utdannet ungdom til stillinger innen kirke og skole. Professorene foretok strenge represalier da det ble kjent at enkelte studenter var med på å agere, — frihybler og stipendier ble inndradd og man nektet dem å fullføre teologisk embetseksamen. Kjernen i Montaignes personale besto imidlertid av de franske skuespillerne som hadde forlystet hoffet i flere år.

Hvem var det som besøkte teatret i Lille Grønnegade? Teatret var mest sannsynlig innredet etter europeisk mønster med gallerier, loger og parterre, med plass til alle lag av Københavns befolkning. De øverste logene var forbeholdt hoffet, aristokratiet og de øverste sosiale lag,

Jeg kand sige, at der er intet,
som jeg meere studerer paa,
og dog mindre begriber, end mig selv.

Jeg er aldrig bedre, end naar
jeg haver liden Søvn, og haver
aldrig bedre Appetit, end naar
jeg haver haardt Liv.

— Ludvig Holberg

«Holberg mødte en Dag paa
Kjøbenhavns Gader en Officer
og en Modejunker, som sagde
til ham: Vi gaa ikke af Vejen
for en Nar. — Da gaar jeg saa-
mænd af Vejen for to, svarede
Holberg, hilste og gik til
Side . . .»

(Carl Behrens:
Holberganeddoter 1936)

mens mellomklassen fylte logene nærmest gulvet.

Parterret og galleriet var plasser for håndverkere og tjenestefolk, og her moret man seg kostelig over Holbergs replikker og knekket nøtter så det hørtes over hele salen.

I likhet med de europeiske teatrene fantes det også i Lille Grønnegade plass til tilskuere på scenen. En uskikk som holdt seg lenge. Københavns unge kavalerer, «lapsene», satt på scenen, atskilt fra skuespillerne ved en lav balustrade med god anledning til å kurtisere dem. De kom oppfordret med sine bifalls- og mishagsytringer og ble dermed selvbestaltede «smaksdommere», som var til stor sjanse for skuespillerne.

Til tross for Ludvig Holbergs innsats for å gi Den danske Skueplads et repertoar som falt i smak hos den jevne mann, ble forholdene for teatret vanskeligere og vanskeligere. Capion og Montaigu, teatrets daglige leder, hadde felles økonomiske interesser i foretagendet. De var imidlertid lite flinke til å ivareta teatrets finanser. Og 5. februar 1727 måtte teatret, allerede for fjerde gang siden åpningen, stenge. I den anledning skrev Ludvig Holberg «Den danske Comoedies Ligbegængelse» hvor han beskriver teatrets utvikling med følgende ord:

«Da var en Fødselsfest, nu følge vi en Død, da regned Velstand, nu truer Himmels nød». Ludvig Holberg satte punktum for komediespillet i Lille Grønnegade slik: «I saadan Tilstand vi til denne Tid har levet, I mellem Slutterie og Raadhuus vi har svævet Indtil Comoedien sin Død og Heelsot Fik». Montaigu ga likevel ikke opp, teatret var hans liv og det var hans levebrød. Frem til brannen i 1728 ble det gjort stadige forsøk på å blåse liv i Grønnegadeteatret. Holberg forsøkte med flere komedier men oppnådde ingen interesse hos publikum. Teaterbygningen var blitt stående etter brannen, men det var ingen som ofret skuespilleriet og komedien en tanke. En storbrann på denne tiden, i forsikringens barndom, var ensbetydende med økonomisk ruin for svært mange

mennesker. Frederik den 4. døde i 1730, og ble etterfulgt av den sterkt religiøse og pietistiske Christian den 6. som var lite stemt for verdslige fornøyelser. René Montaigu søkte om nytt privilegium, dette fikk han, men kongens manglende vilje til å støtte teatret økonomisk gjorde at Montaigu ikke fikk gjennomført sine planer. I 1736 ble teatret solgt på auksjon og skuespillerne måtte finne andre måter å tjene til det daglige brød på. Med teatret i Lille Grønnegade var Ludvig Holbergs fineste og mest produktive tid som komedieforfatter slutt.

KBr.

«Forordning Anbelangende At ingen Comediant-Spillere, Linie-Dantzere, Tasken-Spillere, eller de, som holde de saa kaldede Lykke-Potter, sig udi Danmark eller Norge maa indfinde, eller deres Spil og Exertier der nogensteds forestille og øve»

Forordning av 1738, under Christian 6.'s pietistiske styre, da Den danske Skueplads forlengst var stengt.

Holberg og Molière

På teatret i Lille Grønnegade ble det hovedsakelig oppført komedier. — Dette skyldtes at publikum gjerne ville more seg og det eksisterte svært få brukbare oversettelser av annen dramatik. I perioden 1722—28 ble det spilt 21 komedier av Holberg og 16 av Molière, som var «første mann ut» på Lille Grønnegadescenen. Holberg var svært opptatt av Molière som komedieforfatter og kom med en rekke uttalelser om sin franske kollega og den betydning hans «moralske Comoedier»

hadde for oppdragelsen av mennesket. Molière «haver opbygget Verden meere ved sine Comoedier; end alle gamle Philosophi ved deris alvorlige Morale». Det ligger en ubetinget beundring for Molière i disse ordene. Når det i tiden fremover kom en reservert tone inn i hans uttalelser betyr det ikke at Holberg har forandret mening. Forholdet er at Holberg ser Molière som sin sterkeste rival på teatrets repertoar-liste, og det er Holbergs pekuniære interesser i

På et maleri av Rosenstand ser vi Holberg overvære en prøve på «Erasmus Montanus».

foretagendet som var årsak til at Molière kom i miskreditt. Første utgave av Holbergs komedier kom i 1723, og i forordet skrev Holberg en velgjennomtenkt kritikk av kollega Molière. Til hvert negative punkt i Molières komedier satte han et positivt om sine egne. På alle tenkelige måter forsøkte Holberg å rose sine skuespill på Molières bekostning. Han hevdet bl.a. at enkelte av Molières stykker ikke egnet seg for Grønnegadeteatrets publikum, jo kanskje for logernes tilskuere. Hans egne komedier derimot, var skrevet for å tilfredsstille alle sosiale lag. De franske komedienes miljø og mennesker lot seg vanskelig nasjonalisere, hevder Holberg, Hans Michelsens komedier derimot, er nasjonale i miljø og

karaktertegn. Den utilsørte selvrosen var dirigert utfra rene teaterpolitiske hensyn. Det er mer enn en gang blitt hevdet at Holberg «etterliknet» Molière — et delikat spørsmål som forskere stadig har berørt. Vi må da ta i betraktning at lån var akseptert, etter tidens skikk. Dikterne var stolte over sine «lån» fra de «store» og la aldri skjul på det. Holberg forteller selv hvor han har hentet stoff — fra de romerske komedieforfatterne: Plautus og Terent, fra commedia dell'arte og de franske komedieforfatterne som Molière. Holberg omdanner og beriker i høyeste grad det «lånte» materialet, gir det av sin ånd, sin skepsis og sin etsende ironi — hans originalitet er klar og lånte «fjær» er ikke tegn på åndelig fattigdom.

KBr.

En Aarsag, hvi jeg heller søger Fruentimmer-Selskab, er denne:
Naar jeg kommer i Mænds Selskab, Presenteres mig enten et Glas
Viin eller en Pibe Tabac, som aldeles ikke er min Ragout.
Udi Fruentimmer-Selskab derimot faaer jeg Thee, Café og jævn
Pølse-Snak.

— Ludvig Holberg

Holbergs samlede produksjon og komediens førsteoppførelse

Den politiske Kandestøber (1722)
 Den Vægelsindede (1722)
 Jean de France (1722)
 Jeppe paa Bjerget (1722)
 Mester Gert Westphaler (1722)
 Den 11. Juni (1723)
 Barselstuen (1723)
 Det arabiske Pulver (1723)
 Julestue (1724)
 Mascarade (1724)
 Jacob von Tyboe (1724)
 Ulysses von Ithacia (1724)
 Kilderejsen (1724)
 Melampe (1724/25)
 Uden Hoved og Hale (1724)
 Henrich og Pernille (1724)
 Diderich Menschenskræk (1724)
 Den pantsatte Bondedreng (1726)
 Den Stundesløse (1726)
 Pernilles korte Frøkenstand (1727)
 Den Danske Comoedies Ligbegængelse (1727)
 Erasmus Montanus (1747)
 De Usynlige (1747)
 Den honette Ambition (1747)
 Hexeri eller Blind Alarm (1750)
 Sganarels Rejse til det philosophiske Land (1751)
 Plutus (1751)
 Abracadabra (1752)
 Don Ranudo de Colibrados (1752)
 Det lykkelige skibbrud (1754)
 Philosophus (1754)
 Republiqven (1754)
 Den forvandlede brudgom (1882)

Den poetiske raptus

Et spill om Ludvig Holberg
av Ernst Bruun Olsen

Den poetiske raptus

Et spill om Ludvig Holberg
av Ernst Bruun Olsen

Oversettelse: Svein Selvig
Regi: Preben Neergaard
Scenografi: Lars Juhl
Regiassistent: Thomas Fasting

Holberg	Eilif Armand
Madam Gelskirchen	Eva Bergh
Madame Montaigu	Juni Dahr
Montaigu	Pelle Christensen
Presten	Peter Bredal
Ulsøe	Thomas Fasting
Henrik	Kim Kalsås
Rasmus	Lasse Bartnes
Madame Coffre	Michelle Stormoen
Madame Lerche	Rhine Skaanes
Isaac	Eyolf Soot Kløvig
Høberg	Gjert Haga
Arnoldt	Henry Nyrén
Johanne Margrethe	Victoria Bakke/ Stine Sævold
Ulrich Adolf	Kristoffer Bakke/ Marius Hansteen

Maskeradegjester: Janina Konings, Toril Eide,
Hilde Grythe, Anne Olufsen, Einar Bjørge Knutsen,
Gunnar Ahmer, Eirik Alvær og Birger Knutsen.

Dekorasjonene er velvilligst utlånt fra
Det Kongelige Theater, København.

Inspisient: Mette Omvik

Sufflør: Ann-Britt Langeland

Teaterforlag:

Carl Strakosch A/S og Olaf Nordgreen

Norgespremiere på Hovedscenen:

21. mai 1980.

Lydbåndopptak eller fotografering
er ikke tillatt under forestillingen.

Menneskene rundt Holberg

Alle personene i «Den poetiske raptus» er autentiske. Her følger noen korte karakteristikk av hver enkelt av dem. (Rolle-innehavere på DNS i parantes).

Madam Gelskirchen

— Karen Klemmensdatter. Holbergs jevnaldrende og vertinne, gift med den gamle sukkerbaker og urtekremmer Jacob Gelskirchen i Købmagergade. (Eva Bergh.)

Madame Montaigu

— Marie Magdalene, født la Croix (1692—1736). Medlem av den franske hofftruppen inntil hun begynte ved Grønnegadeteatret, der hun spilte de ledende kvinnerollene, bl.a. Lucretia i «Den Vægelsindede», Marthe i «Jean de France» og Geske i «Den politiske Kandestøber». (Juni Dahr.)

Montaigu

— René Magnon de Montaigu (1650/61(!)—1737). Fransk skuespiller og leder av Fredrik IV's franske hofftrupp. Søkte i 1722 om og fikk tillatelse til å opprette en danskspråklig scene på teatret i Lille Grønnegade, der han ble kunstnerisk leder og selv spilte med i «Den Danske Comoedies Ligbegængelse». (Pelle Christensen.)

Ulsøe

— Johannes Nicolaj Ulsøe (1694—1732). Teologisk kandidat og skuespiller, født i Aalborg. Spilte eldre mansroller, bl.a. atskillige Jeronimus'er, og var den første Herman v. Bremen i «Den politiske Kandestøber» og Corfitz i «Barselstuen». Døde som by- og herredsfogd i Grenå. (Thomas Fasting.)

Henrik

— Henrik Wegner (o.1701—43). Teologistudent fra København. Skapte på dansk

grunn Molières og Holbergs mange tjenerroller og dessuten Pierre i «Jean de France» og Kilian i «Ulysses von Ithacia». Etter at teatret ble lukket, fikk han ansettelse som postmester i Århus, der han dessuten ble viseborgermester. Senere ble han arkivar og kancellist i København. (Kim Kalsås.)

Rasmus

— Rasmus Hammer. Grønnegadescenens skriver og sufflør — som dessuten spilte småroller. (Lasse Bartnes.)

Madame Coffre

— Marie Hélène, født la Croix. Død 1728. Beslektet med madame Montaigu og gift med maleren Benoît le Coffre. Spilte Magdelone-roller i «Jean de France», «Julestue» og «Mascarade» og forskjellige yngre damer. (Michelle Stormoen.)

Madame Lerche

— Maren Magdalene, født Hagendal (o. 1689—1755). Født i Odense og tilhørte et par år den danske trupp i Lille Grønnegade. Hun spilte bl.a. Terentia i «Den Vægelsindede», Elsebeth i «Jean de France» og Nille i «Jeppe på bjerget». Ble senere medlem av en reisende trupp og endte som prestekone på Falster. (Rhine Skaanes.)

Høberg

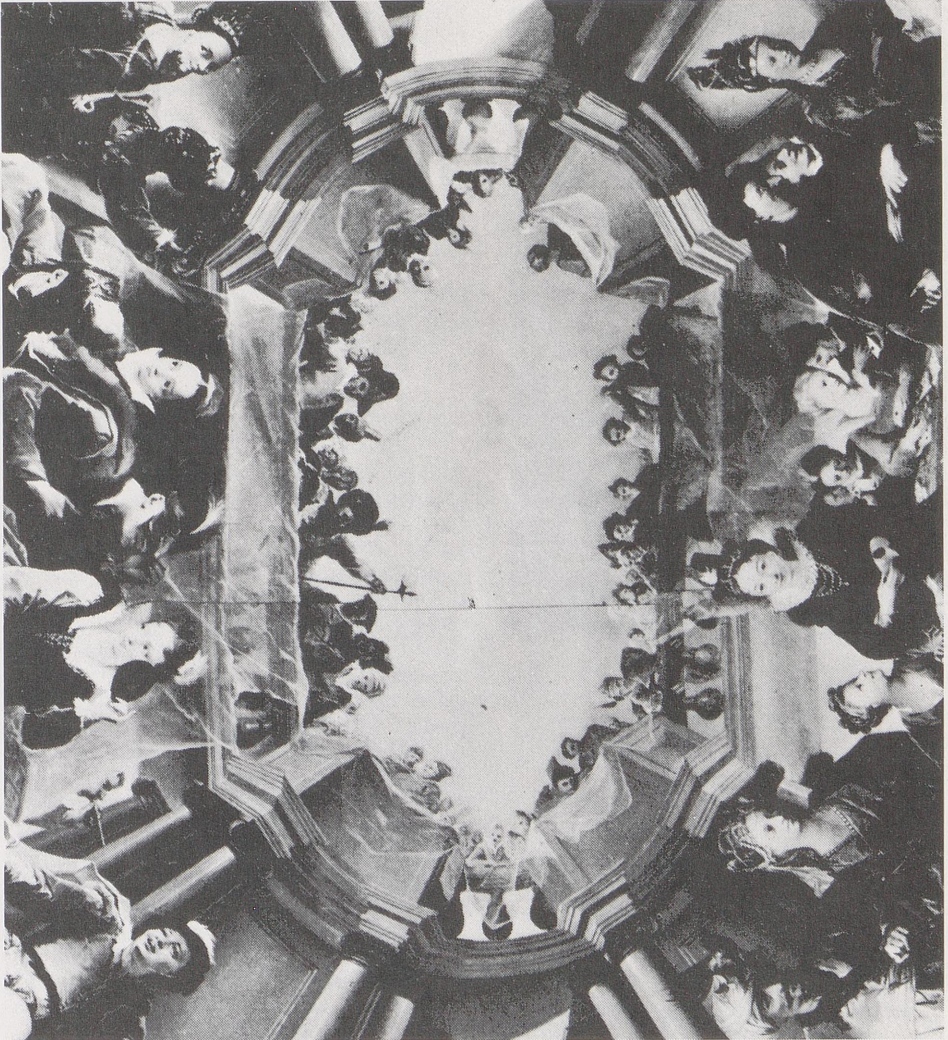
— Jens Sørensen Høberg (o. 1695—1727). Prestesønn fra Jylland og selv teolog før han sluttet seg til truppen i Lille Grønnegade. Han spilte dialektroller hos Holberg, bl.a. Studentstrup i «Den 11. juni», Arv i «Jean de France», «Mascarade» og «Julestue». Ble utsatt for Universitetets angrep på skuespillerstanden og ble fradømt sin plass i kollegiet. (Gjert Haga.)

Arnoldt

— Hans Jacob Arnholdt (1669—1758).
Offiser i bl.a. Dronningens livregiment og
i en periode ekstraordinær gesand i
Sverige. Etter å ha satt penger i teatret i

Lille Grønnegade overtok han bygningen. I
1728 ble han kommandant i Rendsborg
og grunnla i 1750 den frie matematiske
skole i Kristiania, hvis direktør han var
inntil sin død. (Henry Nyrén.)

Dette takmaleriet av Bénéoit le Coffre (ektemannen til Madame Coffre i «Den poetiske raptus»), som er å finne på Frederiksberg slott, kalles «Maskeraden». Personene som bærer masker, menes å forestille Montaignus franske teatertrupp.

Ernst Bruun Olsen

«Skuespilleren Ernst Bruun Olsen spiller alle rollene når jeg skriver»

Praktisk teaterbakgrunn vil alltid være en fordel for en dramatiker, og mange av teaterhistoriens største dramatikere var da også opprinnelig skuespillere. Dette gjelder også Danmarks ubestridt ledende dramatiker idag — Ernst Bruun Olsen. Mange vil først og fremst knytte Bruun Olsens navn til hans aller første scene-drama, stykket som gjorde at han slo gjennom med et brak, også internasjonalt — nemlig «Teenagerlove» fra 1962. Men allerede da hadde han mange år bak seg innen teatret.

Ernst Bruun Olsen er født i 1923, sønn av en treskomaker på Lolland. Etter artium og studier i kunsthåndverk begynte han ved Odense teaters elevskole i 1946, og han viste tidlig at han var en begavet ung skuespiller — blant annet i roller som George i «Byen vår», Elis i «Påske» og Hugo i «Skitne hender». I årene som fulgte spilte han store roller som Biff i «En handelsreisendes død» og Helmer i «Et dukkehjem», i tillegg til at han medvirket i diverse lystspill og revyer. Etter at han i 1957 turnerte som lakei i «Jeppe på Bjerget», sluttet han imidlertid som skuespiller og begynte å skrive dramatikk i stedet.

Allerede i 1956 hadde han laget en forestilling som ble spilt som parkunderholdning, sammen med den kjente visesatiriker Poul Henningsen, «Trylleri i gaden». I de første årene som dramatiker skrev han hovedsaklig hørespill, blant dem «I morgen skal jeg videre» og «Men boghandleren kan ikke sove». Samtidig begynte han å arbeide som instruktør, og da «Teenagerlove» hadde urpremiere i 1962, var det med ham selv som instruktør. Suksessen med «Teenagerlove» gav ham

selvsagt blod på tann. I 1964 presenterte han TV-stykket «Et Fjernsynsmareridt», og i 1966 kom et nytt stort skuespill, «Bal i Den Borgerlige», som også er spilt på Nationaltheatret. I dette stykket tok han oppgjøret med de unnfalne sosialdemokratene, og det var i denne anledning han uttalte i et intervju: «Jeg er sosialdemokrat. Den siste i landet.»

I 1969 presenterte Ernst Bruun Olsen en omdiskutert versjon av hva som skjer i «Et dukkehjem» etter at teppet faller hos Ibsen. «Hvor gikk Nora hen da hun gikk ud?» het stykket, men hverken det eller de følgende skuespillene, «De fredsommelige» (1969), «Donna Johanna» (1971) og «Lefleren» (1973), ble noen stor suksess. Men med «Postbudet fra Arles» (1974), et skuespill om maleren Vincent van Gogh (i Norge spilt på Det Norske Teatret) var suksessen igjen sikret. Ernst Bruun Olsen framstod nå som en stor scenedikter, som levende skildret unntaksmennesket og dets forhold både til hverdagsmenneskene omkring seg og til presset fra samfunnskonvensjonene

Noe av det samme temaet finner vi i «Den poetiske raptus» fra 1976, som mange regner som Bruun Olsens beste skuespill. Med et sprudlende humør og med en ypperlig kombinasjon av autentisk teaterhistorie og dagsaktuelt diskusjonsstoff (om kunstneren og hans forhold til sine omgivelser) gir dramatikerens her et bilde av Ludvig Holberg og personene rundt opprettelsen av det første danskspråklige teater som både morer og engasjerer. Med sine tråder bakover i historien, og samtidig med et tema som vil være aktuelt så lenge det spilles teater i verden, har Ernst Bruun Olsen her utvilsomt skrevet et skuespill som vil gå inn som en klassiker på framtidige teaterrepertoarer. Oppsetningen på Den Nationale Scene blir den første i Norge, men neppe den siste. Etter «Den poetiske raptus» fulgte Ernst Bruun Olsen opp med «Sommerhuset» (1977) og det stort anlagte, fem akters historiske skuespillet «Begynnelsen» (1979).

Med sin skuespillerbakgrunn har Ernst

Bruun Olsen all mulig rett til å uttale, som han har gjort i et intervju: «Skuespilleren Ernst Bruun Olsen spiller alle rollene, når jeg skriver».

GS.

Det er et indre drama i disse skuespil. Medens de ler, og kommer oss til at le, gjør de oss bange. Medens de får os til at leve med, at forstå, at få innsikt, fortæller de os, at ingen kan forstå. Medens de er nærværende, saftige, daglige og frodige, forteller de os om meningsløshed og kaos. Disse modsætninger er Holbergs komediers eget drama.
(Jens Kruuse: «Holbergs Maske».)

Eilif Armand — fra «Erasmus Montanus» til «Den poetiske raptus»

Det vitner kanskje noe om den bergenske Holberg-tradisjon at alle de Holberg-roller EILIF ARMAND har spilt — bortsett fra én, i «Don Ranudo» på Nationalteatret — er blitt utført i Bergen, fra han spilte Jakob i «Erasmus Montanus» i 1947 og fram til han idag står på scenen i rollen som Ludvig Holberg selv.

Eilif Armand begynte, som så mange andre bergenske scenekunstnere av sin generasjon, sin karriere i Bergens Dramatiske Klubb. I 1946 begynte han ved Den Nationale Scene, og senere fulgte to år på Rogaland Teater og hele seksten på Nationalteatret, før han slo seg ned i Bergen igjen i 1974.

Allerede som 27-åring spilte han oldingen Corfitz i «Barselstuen» (1948), men tidligere denne sesongen hadde han også medvirket i «Jeppe på Bjerget», som Erik Lakei. Så fulgte En drukkenbolt i «Det lykkelige skibbrudd» (1949), en ny rolle i «Erasmus Montanus», denne gang Jeppe Berg, i 1950, Jeronimus i «Mascarade» (1953), bogholder Erik Madsen i «Den Stundesløse» (1953) og Arv i «Jean de France» til Festsportene 1956.

Sin betydeligste Holberg-rolle spilte imidlertid Armand i 1971, da han spilte Jeppe i Rolf Berntzens oppsetning av «Jeppe på Bryggen» på Bryggeteatret. Armand framstod der som en helt ny og annerledes Jeppe, både i framtoning og av natur, i en forestilling som ble betegnet som en kunstnerisk seier både for rolle-innehaver og for instruktør.

Eilif Armand er kjent som noe av en ekspert når det gjelder de bergenske dialekt-varianter, og det faller naturlig å spørre ham hvordan det har vært å spille Holberg på bergensk, som han har gjort i flere av de rollene vi har nevnt:

— Personlig synes jeg det er to store Holberg-tradisjoner i Norden: den vi finner på Det Kgl. Theater i København, og den vi finner i Bergen. Jeg har sjelden sett helt vellykkete Holberg-oppsetninger i Oslo, for eksempel. Da vi arbeidet med språket i «Jeppe på Bryggen», og skulle gjøre det bergensk, viste deg seg at vi som oftest slapp å omkalfatre setningene. Holberg beholdt mye av den bergenske grunn-tonen i det muntlige; det er bare det danske skriftbildet som av og til kan forvirre oss. Og for noen generasjoner siden lå jo dessuten såkalt dannet bergensk tale tett opptil dansk.

— Når du nå skal spille Holberg selv: Har du vært opptatt av ham som person tidligere?

— Helt i begynnelsen, som ung publikummer, var jeg veldig opptatt av ham. Senere kom det vel en periode da man fikk mer avstand til ham, han gikk ikke nok i dybden kanskje. Men så, i voksen alder oppdager man igjen plutselig sider ved Holberg som man ikke så tidligere.

— Og når du skal framstille ham på scenen . . .

— . . . da er det først og fremst viktig å unngå sjablonene. Vi ser jo ofte på Holberg som den tørre professoren, men Ernst Bruun Olsen har studert stoffet grundig, og det interessante er at han på mange måter har funnet fram til nye sider ved Holberg. Blant annet viser han at Holberg virkelig hadde temperament, og hvordan han hele tiden vekslet mellom spøk og spott og dødsens alvor. Så gjelder det bare å få et levende menneske ut av dette og ikke bare en jubileumsfigur som trer fram på sokkelen og sier noe høytidelig . . .

GS.

Eilif Armand (her sammen med Magnus Tveit) i en scene fra «Jeppe på Bryggen» på Bryggeteatret i 1971.

«Kjæresten til Søs» Preben Neergaard — instruktør for «Den poetiske raptus»

Da Preben Neergaard var i Bergen i vinter for å diskutere oppsetningen av «Den poetiske raptus», var han blant annet — som rimelig var — en tur på Fløien for å se på utsikten. Ganske snart la han merke til noen mennesker som hele tiden kretset rundt ham, stakk hodene sammen og tisket og hvasket. Han forundret seg over at hans berømmelse skulle være så stor også i Norge, men endelig var det en av personene som våget seg bort til ham og spurte forsiktig: «Si meg, er det ikke kjæresten til Søs?»

Jo, ganske riktig. Preben Neergaard var «kjæresten til Søs» i de engang så populære «Far til fire»-filmene. Han har i alle år vært en meget benyttet skuespiller innen dansk film, og det er vel fra film og fjernsynsteater de fleste i Norge kjenner

Preben Neergaard, omgitt av en ennå ikke ferdigmontert dekorasjon, under leseprøven på «Den poetiske raptus».

ham. I Danmark har han gjennom en årrekke hørt til en av dansk teaters sentrale skuespillere.

Han tok studenteksamen i Odense i 1939, og deretter gikk han på Det Kgl. Theaters elevskole 1940—43. Etter dette fikk han en rekke Henrik-roller på Det Kgl. Theater — den første av disse i «Henrik og Pernille».

Fra 1948 av var han frilans skuespiller og spilte en rekke andre Henrik-roller, bl.a. i «Jean de France» og «Den Vægelsindede», samt Harlekin i «Ulyssus von Ithacia», som han selv også satte i scene. Etter å ha spilt Mosca i Ben Johnsons «Volpone» var han i årene 1952—57 igjen tilbake på Det Kgl. Theater og spilte bl.a. Henrik i Holbergs «Mascarade», som var en langvarig suksess.

Fra 1957 av har han igjen vært frilans skuespiller i København, og spilte den gang bl.a. Mac med kniven i Brechts «Tolvskillingsopera». Han begynte også å sette i scene velkjente musikkspill og operetter, som «Call me Madam», «Can-Can» og «Flaggermusen».

Som skuespiller har Preben Neergard arbeidet innen så godt som alle genrer — som revyskuespiller, på Cabaret i samarbeid med Lulu Ziegler og som klovn på et varieté-teater. Fra 1964 av konsentrerte han seg imidlertid om å arbeide som seriøs skuespiller og instruktør. Han

satte i scene moderne og klassiske dramatikere, og han hadde en rekke store Shakespeare-oppsetninger, som «En sommernattsdrøm» og «Stormen», og han spilte i Strindbergs «Dødsdansen» med Bodil Udsen. Han satte opp urpremierer på «Den poetiske raptus» på Det Kgl. Theater, og sist år hadde han kjempesuksess med Brechts «Galileo Galilei» på Folketeatret med Ove Sprogøe i tittelrollen.

Denne er første gang han setter i scene i Norge.

Kære Publikum,

De har her i Bergen statuer stående af berømte mænd — og en enkelt kvinde! — sådan som vi har det i Danmark og andre lande med en rig kulturhistorisk baggrund. Forbi disse statuer myldrer hver dag byens befolkning travelt optaget af at tjene til livets opretholdelse og forhåbentlig tid til lidt kærlighed ind imellem. Jeg har tidt og ofte spekuleret på, hvor mange av disse statuer og mindesmærker, der egentlig er så kendt, at alle ved, hvem de er og hvad de står for. Ja, Ole Bull og Amalie Skram, dem kender vel alle her i Bergen, men hvem er det, som står højt hævet på en stor søkkel og ser bistert ud over havnen mod havet?

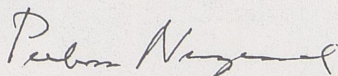
Hvis man spurgte tilfældig forbigående, ville svaret sikkert i mange tilfælde blive: «Jeg ved ikke —». De, som går meget på pub, ville måske sige: «Johan Herman Wessel — ». Andre måske «Jah, han stirrer ud over havet . . . er det ham der Tordenskjold?» Eller en anden: «Det er vel Rolf Berntzen — i en Holberg-rolle, han har kostume på . . .» — i hvert fald ved jeg, at kun få ville sige, som jeg nu gør: Det er den bedste skulptur jeg har set af grundlæggeren af Den danske Skueplads.

Den danske Holbergforsker fra 1.halvdel af dette århundrede, Wilhelm Andersen, påstod ganske vist, at lille «Ludvig» blev undfanget i Nordjylland og i moderens mave ført til Bergen, hvor han blev, født. Hvad der er sandt eller ikke sandt, kan vel nu være ligegyldigt, for mig er det vigtigste, at Ernst Bruun Olsen her i aften på Den Nationale Scene i Bergen præsenterer Dem for Mennesket Ludvig Holberg og MILJØET omkring ham, så sandt og så nært som man på grundlag af 24 kildeskrifter kan komme det, inden for den korte periode, hvor Holberg skrev de væsentligste af sine komedier.

Men endnu mere væsentligt er det, at Bruun Olsen samtidig præsenterer oss for en tid, hvor vanskelighetene med at få det levende og meningsfulde teater til at overleve ikke er så forskjellige fra vore dage . . .

Velkommen til dette spil om Teatrets evige kamp og om vores fælles Ludvig Holberg.

Med norsk-dansk hilsen

Lars Juhl — scenograf for «Den poetiske raptus»

Lars Juhl er født i København i 1943 og utdannet som scenograf ved Kunstakademiet i Düsseldorf, under professor Theo Otto, fra 1964 til 1967. Senere har han arbeidet som frilans scenograf i Danmark, Sverige, Israel og Vest-Tyskland. Bortsett fra en mindre oppgave ved Den Norske Opera er dette første gang han arbeider i Norge. Han har tidligere laget scenografien for «Den poetiske raptus» både i København og i Århus. Av Holberg selv har han vært scenograf for en oppsetning av «Jeppe på Bjerget», og dessuten for «De Usynlige» og «Julestue», begge med Preben Neergaard som instruktør. Av hans øvrige produksjon kan nevnes scenografien til stykker som «Bygmester Solness» av Ibsen, «Hamlet» og «En sommernattsdrøm» av Shakespeare og «Galileo Galilei» av Brecht to ganger, sist i samarbeid med Preben Neergaard. De to har dessuten gjort «En sommernattsdrøm» sammen. En av hans neste oppgaver blir «Samfundets støtter», som skal opp i Århus. Han har dessuten nettopp hatt scenografien til Sten Kaaløs stykke om Edvard Munch, «Alfa og Omega». Dekorasjonen og kostymene til DNS-oppsetningen av «Den poetiske raptus» er utlånt fra Det Kgl. Theater i København og tilpasset vår scene og skuespillere. Da kostymene til urpremieren skulle lages, oppsøkte Lars Juhl Det Kgl. Theaters gamle kostymelagre, fant fram til stoffer som ikke lenger er å få, og så sydde de nye kostymer til oppsetningen ved hjelp av disse stoffene — for å få fram en stoffkarakter og patina som ellers ville vært umulig å skape i dag.

Henrik og Pernille

Henrik og Pernille

av Ludvig Holberg

Regi: Aloysius Valente
Scenografi: Per Fjeld

Pernille	Mari Maurstad
Leander	Ulf Borge
Henrik	Even Stormoen
Arv	Sverre Røssummoen
Leonora	Wenche Kvamme
Magdelone	Karin Hox
Jeronimus	Svend Svendsen
Leonard	Lars Gåsdaal
En notar	Knut Simensen

Musikk av Georg Philipp Telemann
Inspisient: Carl Mehl

Sufflør: Asta Lindstrøm/Britt Synnestvedt

Premiere på Lille Scene: 21. mai 1980.

Lydbåndopptak eller fotografering er ikke tillatt
under forestillingen.

Gil Blas og Amor og Henrik og Pernille... Et tema i tiden?

Det kan ofte være typisk hvordan et tema plutselig dukker opp i tiden, blomstrer opp, for så å bli borte igjen, til det på ny blir aktuelt. Ikke minst innen teatret ser man dette tydelig.

Ideen med å la et tjenestepar kle seg i fine klær og utgi seg for å være sitt eget herskap, slik det skjer i «Henrik og Pernille», er med andre ord ikke bare Holbergs. Det samme skjer både i de klassiske romerske komedier og — ikke minst — innen commedia dell'arte.

Og nettopp på Holbergs tid dukker temaet opp igjen, i en rekke varianter. I Norden vil nok Holbergs versjon være den mest kjente. Men også de samtidige ledende franske forfattere grep fatt i ideen.

En av tidenes største pikaresk-romaner (reise-romaner) er «Gil Blas» (Histoire de Gil Blas de Santillane) av Lesage. Den første av denne romanens tre deler kom ut i 1715, og nettopp i denne delen er det en episode der hovedpersonen, en fattig student som en tid arbeider som lakei, får forbindelse med en meget vakkert og fint kledd dame, som han har flere stevne-møter med. Men så oppdager han en dag at hun i virkeligheten bare er kammerpike hos en skuespillerinne og har kledd seg i fine klær for å få fatt på en virkelig herre. I 1724 kom så «Henrik og Pernille», og i 1730 finner vi et beslektet tema i en av den populære dramatiker og forfatteren Marivaux' mest kjente komedier, «Amors og tilfeldighetenes spill» (Le Jeu de l'Amour et du Hasard). Her er intrigen noe annerledes. To unge av fin familie er valgt ut for hverandre av sine fedre, men de har aldri møtt hverandre. På hver sin kant finner de ut at de skal lære sin tilkommende å kjenne på finurlig vis: de får sine

tjenere til å kle seg ut som seg selv og tar selv sine tjeneres klær. Da den fine unge mannen kommer forkledd som tjener til sin tilkommendes hus og blir forelsket i den vakre og henrivende tjenestepiken (som altså i virkeligheten er hans tilkommende) settes intrigen for alvor i gang. — Men som i «Henrik og Pernille» finnes det også her en vei ut av forviklingene — til slutt, via mange omveier.

I «Henrik og Pernille» er det imidlertid tjenerne selv som blir de sentrale figurene, og det er typisk for nesten alle Holbergs tjenerfigurer at de hører til hans frodigste og mest levende scenskikkelser. Det er et liv i dem som viser at Holberg har vært opptatt av nettopp disse menneskene, «disse Naturbørn, hvem Fremtiden tilhørte», som en kjent Holberg-skrivent, F. J. Billeskov Jansen, kaller dem.

GS.

Illustrasjonene fra «Henrik og Pernille» er fra tegnerutgaven av Ludvig Holbergs samlede komedier, København 1896.

Even Stormoen som Henrik.

Mari Maurstad, Karin Hox og Sverre Røssummoen som Pernille, Magdelone og Arv.

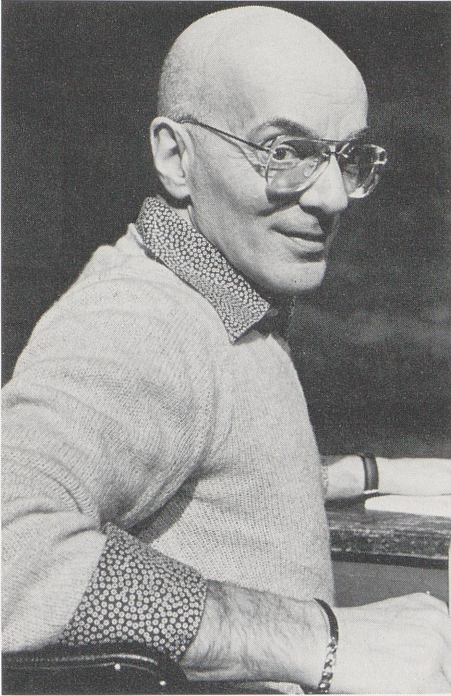

Wenche Kvamme og Ulf Borge
som Leonora og Leander.

Aloysius Valente — instruktør for «Henrik og Pernille»

Aloysius Valente.

Aloysius Valente er født i Oslo og er utdannet som danser i Oslo, København, Paris og London. Han var med da Ny Norsk Ballett (senere Den Norske Ballett) ble startet, og han virket senere som frilans danser, blant annet ved Festspillene i Bergen. Han deltok på festspillenes turneer i USA og Europa med «Dans ropte fela».

I 1960 flyttet han til Sverige, og han er nå bosatt i Stockholm. Han begynte her å arbeide som koreograf, blant annet i musikkspill og operetter. Sin første oppsetning som instruktør gjorde han på Rogaland Teater i 1963, da han satte opp «My Fair Lady». Senere har han arbeidet som instruktør og koreograf ved Trøndelag Teater, Oslo Nye Teater, Fjernsynsteatret, Nationaltheatret, Det Norske Teater, Den Norske Opera, Stora Teatern i Göteborg og Svenska Riksteatern. Ved Den Nationale Scene har han tidligere med stor suksess satt opp «Den glade enke» (1969) og barneforestillingene «Folk og røvere i Kardemommeby» (1976, den mest besøkte oppsetningen i Barneteatrets historie), «Rødhetten» (1978) og «Pippi Langstrømpe» (1979). Valente har markert seg som en artistisk og fantasifull instruktør som teatret har hatt stor glede av. Som instruktør har han arbeidet med alt fra opera og operette til moderne dramatik. For Fjernsynet har han dessuten gjort to balletter for Den Norske Opera's ballett, spesielt bestilt for fjernsyn.

Repertoaret på DNS høsten 1980

Både **«Den poetiske raptus»** og **«Henrik og Pernille»** vil spilles på DNS også til høsten, som sesongens to første forestillinger, på henholdsvis Hovedscenen og Lille Scene.

Den første premieren på Hovedscenen — som finner sted i første halvdel av september — blir **«En sommernattsdrøm»** av William Shakespeare. Denne erotiske komedien unnlater aldri å more og besnære, og det bør bli et populært gjensyn med den både poetiske og komiske kjærlighetsleken i skogen. Oversettelsen er ved André Bjerke, instruktør blir Marianne Rolf, scenograf Ralf Forsström fra Sverige, og Håkan Hede får ansvaret for maskene.

I samme måned får sesongens barnekomedie på Hovedscenen premiere. Det blir et nytt og gledelig møte med den alltid like sjarmerende bjørnen fra Hundremeterskogen, **«Ole Brumm»**. Karen Randers-Pehrson setter i scene, med Sturla Rongstad som scenograf.

Neste premiere på Hovedscenen blir i slutten av oktober. Da presenteres et nytt og oppsiktsvekkende stykke av Bernard Pomerance, **«Elefantmannen»**, et skuespill som går sin triumfferd verden over akkurat nå. Det tar utgangspunkt i et autentisk tilfelle, «elefantmannen» John Merrick, som ble vist fram på tivoli og varieteer, på grunn av sine fysiske deformasjoner. Tom Remlov har oversatt og Henry Velez, amerikaneren som tidligere med stor suksess har satt opp **«Balansegang»** og **«Byen vår»** på DNS, gjester igjen teatret som instruktør.

Omtrent samtidig finner første premiere på Lille Scene sted: **«Frøken Rosita»** av Federico Garcia Lorca, i ny oversettelse fra spansk av Jan Jakob Tønseth, med Arpad Szemes som instruktør og Helge Hoff

Monsen som scenograf. Et poetisk skuespill om en kjærlighet som aldri dør, om hvordan tiden svinner og man til slutt — tross all lengsel og smerte — likevel sitter alene tilbake. Et mesterlig og interessant teaterstykke.

Det vil bli et utvidet oppsøkende tilbud til høsten med en rekke oppsøkende forestillinger og turneer. Til glede for mange blir Torunn Ystaas Sanborns **«Ut med deg, skitne Madam»** — med Karin Simonnæs som Amalie Skram, i stykkets eneste rolle — tatt opp igjen. Denne forestillingen, som blir en bearbejdet versjon av fjorårets Hovedscene-suksess, drar ut på turné i september. Instruktør blir også denne gangen Torunn Ystaas Sandborn, Per Fjeld er scenograf, og musikken er av Harald Sæverud.

Samtidig drar Rolf Berntzen ut med en oppsøkende forestilling til skolene, som også skal på turné. Det er et lite stykke av den svenske forfatteren P. C. Jersild med tittelen **«Litt av en halvtime»**, og oversettelsen er ved Gunnar Staalesen. Tidlig på høsten presenteres også et annet oppsøkende program for skolene, i forbindelse med premieren på **«En sommernattsdrøm»**. Det er en Shakespeare-collage for to skuespillere med tittelen **«All verden er en scene»**, instruert av Arne Jacobsen.

En annen forestilling som vil bli brukt til oppsøkende virksomhet — og som også vil bli spilt på Lille Scene — blir **«Øya»**, av Athol Fugard — samme dramatiker som skrev **«Sizwe Bansi er død»** (Lille Scene, 1977). Knut Thomassen setter i scene denne forestillingen om to fanger på en øy, et stykke med et internasjonalt tema, men med utgangspunkt i situasjonen i Sør-Afrika.

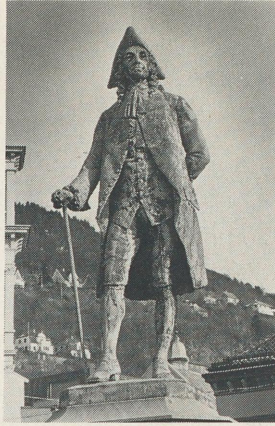

Scenograf og instruktør for «En sommernattsdrøm» i noe vinterlig vær: Ralf Forsström og Marianne Rolf.

Et Skuespils Vægt og Gyldighed grunder sig (derfor) ikke paa lærde Journalisters Critiquer, men paa Tilskuernes Applaus: naar jeg siger Tilskuerne, mener jeg alleene saadanne, som have en naturlig og ufordærved Smag.

— Ludvig Holberg

«Holberg vilde tvinge en Nabo til at afskaffe sin Hane, fordi den forstyrrede hans Nattero. Naboen svarede: «Det kunde kun ske, hvis Baronens i Hanens sted vilde betjene hans Høne . . .»
(Carl Behrens:
Holberganekdoter 1936)

INNHold

LUDVIG HOLBERG

Holbergs liv i årstall	3
Holbergs «poetiske raptus»	4
Teatret i Lille Grønnegade	6
Holberg og Molière	9
Holbergs samlede produksjon og komediernes førsteoppførelse	11

DEN POETISKE RAPTUS

«Den poetiske raptus» — ROLLELISTE	13
Menneskene rundt Holberg	14
Ernst Bruun Olsen	16
Eilif Armand — fra «Erasmus Montanus» til «Den poetiske raptus»	18
Preben Neergaard	20
«Kære Publikum...»	21
Lars Juhl	22
Fotos fra forestillingen	23

HENRIK OG PERNILLE

«Henrik og Pernille» — ROLLELISTE	25
Gil Blas og Amor og Henrik og Pernille	26
Aloysius Valente	29

Repertoaret på DNS høsten 1980	30
--------------------------------------	----